

Ie. M. Gotska

CHARITY AS A COMPONENT OF SOCIAL ACTIVITY OF MUSLIM COMMUNITIES OF UKRAINE

At present, the process of transformation of the Muslim community continues in Ukraine. Together with the stage of its integration, the tendency to actively include Islamic identities in contemporary discourses of today's Ukraine was born. One of them is undeniable – social activity, which at present demonstrates the consolidation of Muslim communities along with the non-Muslim majority of the country. In the article the author discovers the concept of "charity" referring to the tradition and religious practices of Islam. The basis of doctrine is the principle of charity, as one of the pillars of Islam – zakat. Also in Islam there are such forms of charity as: Sadaka and Waqf. In the article, the author analyzes how the activities of Muslim organizations relate to the prescriptions of religion. What principle guides the representative of religious organizations in their social work. The article will also clarify the issues that have arisen during the period of complex geopolitical transformations in Ukraine.

Formation of charitable organizations is a way to ensure the principle of justice in society. It was transformed into a certain institute, which provided more rigorous intent, regularity and increased responsibility. The Largest Islamic Centers have an active charitable division throughout the territory of Ukraine. Organize holidays and educational activities, involve volunteers and all non-indifferent people. The activities of charitable organizations created by the newest religions are aimed at both individuals in need of it and entire social groups (for example, refugees, migrants), and is to fund and organize social projects of a charitable nature. Muslim community activists organize a free food distribution to low-income citizens, the disabled, the elderly and the sick, as well as to families with many children, regardless of their national, religious or other belongings, as well as to provide spiritual and psychological assistance to the disadvantaged, especially in places of military conflicts and natural disasters. For the most complete disclosure of this topic, the author of the article, turned to sites and pages in social networks to identify the results of charitable activities and determine the level of its effectiveness. It turned out that most organizations really take active part in social projects, create their own charitable movements, take care of the dying houses and rehabilitation centers.

Islam is a religion traditionally presenting charity in many of its manifestations. Religious organizations can carry out charitable activities both independently and through public funds. Therefore, any charitable activity is carried out exclusively at the request of the organization.

Key words: Islam, community, religious organization, charity

УДК 21.01.09"192"

О. С. Кисельов, канд. філос. наук

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ВІДДІЛ НАУКОВОГО АТЕЇЗМУ: НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ 1980-Х РР.

У статті аналізується дослідницька діяльність Івано-Франківського відділу наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР. На основі архівних документів та виданих наукових колективних монографій відділу розглянуто проблематику, яку розробляє відділ. Автор звертає увагу на рецепцію наукової роботи відділу членами вченої ради Інституту філософії. Автор доходить висновку, що дослідницька діяльність відділу була пов'язана з ідеологічною роботою Комуністичної партії Радянської України.

Ключові слова: науковий атеїзм, релігієзнавство, дослідницька діяльність, атеїстичне виховання, ідеологічна робота, Радянська Україна.

Сьогодні, у релігієзнавчій спільноті часто дискутується питання про науковий атеїзм. Чи був він академічною дисципліною чи наукоподібною частиною марксистсько-ленінської ідеології? Ми вважаємо, що статус наукового атеїзму не можна звести лише до вибору однієї з цих двох альтернатив. У межах наукового атеїзму здійснювали й антирелігійну пропаганду, і проводили дослідження з визначення рівня та ступеня релігійності населення. Звісно, зрештою, будь-яка активність наукових атеїстів розглядалася з погляду подолання релігійних пережитків у соціалістичному суспільстві. Однак, написання пропагандистських брошур проти греко-католицької церкви й дослідження соціальної структури православної парафії є різними типами роботи. Якщо перша є ідеологічною, то друга – науково-дослідною. Отже, даючи відповідь на поставлене вище запитання, найкраще, на нашу думку, давати його в контексті функціонування конкретного науково-атеїстичних підрозділу чи установи.

Нинішні розвідки, присвячені науковому атеїзму в Українській РСР, дають або загальну картину розвитку цієї дисципліни [21; 22], або приділяють увагу окремим постатям [13; 23], або присвячені конкретній проблематиці [12]. Усі три зриси представлені в останній книзі А.М. Колодного [20]. Попри це, у нас мало приділяють уваги історії окремих атеїстичних структур, часто обмежуючись лише згадкою про їх виникнення, переліком співробітників, що там працювали, та назвами найбільш впливових публікацій. Автор цієї статті вже звертався до осмислення місця наукового атеїзму у структурі Інституту філософії [17] та розкривав окремі аспекти діяльності Івано-Франківського відділу наукового атеїзму [18].

У попередній статті, ми розглядали історію виникнення, ідеологічну та пропагандистську роботу Івано-Франківського відділу наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР. Ми зробили висновок, що діяльність відділу визначалася партійними структурами, а не нау-

ковою доцільністю. Проте для винесення остаточної оцінки діяльності цього відділу варто прослідкувати власне науково-дослідну діяльність. Останнє і є метою даної статті. Для цього, на нашу думку, достатньо обмежитися розглядом проблематики відділу 1980-х рр., що буде зроблено нами на основі архівних матеріалів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та колективних монографій відділу, що відображають результати проведених досліджень.

Нагадаємо, що на Івано-Франківський відділ покладалося завдання координації наукових досліджень у регіоні. Сам відділ звітувався, що він підтримує творчі зв'язки з кафедрами філософії та наукового атеїзму Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Тернополя, Ужгорода, відділом формування наукового-атеїстичного світогляду Інституту суспільних наук АН УРСР (м. Львів). Співробітники відділу були закріплені за окремими містами та областями західноукраїнського регіону для координації наукової діяльності. У 1983 р. в Івано-Франківську була проведена нарада щодо координації наукової діяльності, у якій узяли участь представники кафедр атеїзму, етики та естетики Чернівецького державного університету та Тернопільського педінституту, Інституту суспільних наук та Інституту філософії АН, представників журналу "Людина і світ" та товариства "Знання" УРСР [3, арк. 30-31].

Ще одним координаційним заходом було спільне засідання сектору теоретичних проблем наукового атеїзму та відділу наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР із відділом наукового атеїзму Інституту суспільних наук АН УРСР, яке відбулося у квітні 1985 р. Тут співробітники різних установ розробляли спільну програму дій щодо реалізації постанови Президії АН УРСР щодо вивчення впливу клерикальної пропаганди та вироблення відповідних орієнтировок (наукових записок). На цьому засіданні була затверджена Програма дослідження, яка передбачала проведення бесід-інтерв'ю,

аналіз проповідей, анкетування, вивчення поточної інформації місцевих рад та уповноважених Ради у справах релігій. Була затверджена анкета, приблизна схема бесіди-інтерв'ю та план пам'ятки аналізу проповідей. Крім цього, було затверджено географію дослідження та закріплено регіони за виконавцями. Так, сектор Інституту філософії мав досліджувати Житомирську область, Івано-Франківський відділ – Івано-Франківську та Закарпатську області, Львівський відділ – Львівську та Тернопільську області, а філіал Інституту наукового атеїзму АСН при ЦК КПРС – Вінницьку область [6, арк. 23-24].

У 1980 р. Республіканська науково-координаційна рада з проблем атеїстичного виховання визначала спеціалізацію атеїстичних досліджень у наукових установах та вищих навчальних закладах республіки. Цілком ймовірно, що спочатку Рада збирала інформацію з установ щодо їхньої тематики, а за потребою редагувала окремі напрямки розробок тієї чи іншої установи [16]. Згідно з проектом документу цієї Ради, Івано-Франківський відділ наукового атеїзму мав три напрями досліджень: "конкретно-соціологічне дослідження особливостей духовного світу сучасних віруючих; розробка рекомендацій з удосконалення різноманітних ланок атеїстичної роботи; критика уніатства та українського буржуазного націоналізму" [26, арк. 205-206]. Фактично цими темами відділ і займався протягом 1980-х років у межах виконання чотирьох планових тем.

Перша планова тема "Взаємозв'язок атеїстичного і морального виховання і його роль у формуванні комуністичного світогляду трудящих" була відкрита ще за часи завідування М.М. Заковича, а після його уходу її керівником став В.М. Фомін. Терміни виконання роботи також були змінені – якщо вона була відкрита у IV кварталі 1977 р., то мала бути завершена у IV кварталі 1980 р. Однак Президія АН УРСР продовжила термін виконання роботи цього дослідження до IV кварталу 1981 р. [1, арк. 135], тобто на цілий рік.

Головним результатом цієї розробки стала колективна монографія "Взаємозв'язок атеїстичного та морального виховання" [14]. У книзі йдеться про комуністичне виховання, у якому атеїстична та моральна його складові взаємодоповнюють одне одну. Книга претендує бути теоретичним обґрунтуванням та осмисленням ідеологічного виховання. Значна увага в цьому дослідженні присвячена критиці релігійної моралі й аксіології та вихваляння атеїстичних цінностей. У цілому цю працю необхідно охарактеризувати як марксистську схоластику, у якій часто повторюються прописні істини історичного та діалектичного матеріалізму, які розглядаються із позиції специфіки предмету дослідження, тобто в контексті співвідношення двох вищезазначених видів виховання.

Атеїстичне виховання, наприклад, у цій книзі проголошується таким, що не лише й не стільки є засобом подолання релігійних пережитків, але формує гармонічну та всебічно розвинуту особу, утверджує в ній науковий світогляд та комуністичну мораль [14, с. 6]. Взаємодія релігії та моралі має, на думку авторів, чи не найбільший вплив на інші форми суспільної свідомості. Релігійна мораль зв'язно є відображенням класово-експлуататорських відносин, оскільки як і релігія, мораль еволюціонує в історичному процесі. З такої перспективи атеїзм розглядається як рушійна сила морального прогресу, оскільки привносить у сферу моралі об'єктивні дані про оточуючий світ [там само, с. 13–15].

Вартим уваги є той факт, що в книзі активно використовуються результати соціологічного дослідження, що поведив Івано-Франківський відділ наукового атеїзму у 1978–1979 рр. на калузькому об'єднанні "Хлорвініл". Дані використовуються для підтвердження двох тез:

1) атеїзм краще впливає на мораль та соціальну активність особистості; 2) відбувається секуляризація свідомості віруючих.

На сторінках книги автори ведуть заочну дискусію із богословами навколо низки принципів для наукового атеїзму питань: джерела моралі; чинників, які впливають на моральний розвиток особистості; ієрархічність цінностей тощо. Релігійна мораль визначається як така, що має соціально-індиферентний характер, зокрема це зроблено на основі аналізу її чотирьох основних принципів: віри в Бога, гріховності, аскетизму, непротивленства і всепрощенської любові [там само, с. 115].

Не розкриваючи всі положення цієї колективної монографії, усе ж таки маємо констатувати превалювання у ній ідеологічних настанов над науковими.

Другою науково-дослідною темою у розглянутий нами період стала "Еволюція та сучасні форми взаємозв'язку уніатського клерикалізму та українського буржуазного націоналізму та шляхи подолання релігійно-націоналістичних пережитків" (I кв. 1982 р. – IV кв. 1984 р.). Тема, вочевидь, звучала не просто актуально, але й ідеологічно вірно. Фактично, одним дослідженням хотіли одночасно закрити дві актуальні ідеологічні ділянки – уніатство та націоналізм. Відтак результати цієї теми можна було використати у практиці не лише атеїстичного, але й інтернаціонального виховання, а головне – на фронті контрпропаганди. Мета та завдання цього дослідження зрозумілі з його назви: проаналізувати взаємозв'язок уніатства та українського націоналізму, показати їхню класову сутність та антикомуністичну направленість, а також виявити причини та форми існування цих пережитків та визначити шляхи їх подолання [5, арк. 221].

У 1983 р. С.М. Возняк представляв вченій раді Інституту філософії АН УРСР концепцію цієї планової теми. Керівник теми зазначав амбівалентність ролі релігії та церкви в національному житті народу, оскільки релігії можуть виступати чинниками як інтеграції, так і дезінтеграції одного або кількох народів. Реалізація цих функцій залежить не стільки від самої релігії, на думку керівника теми, скільки від соціально-класових та культурних факторів, які й визначатимуть чи церква сприятиме націоналізму та шовінізму, чи буде виступати за дружбу народів та боротьбу за мир. Однак роль греко-католицької церкви С.М. Возняк оцінює однозначно негативно: вона із самого початку свого існування мала антинаціональний та антинародний характер, оскільки протиставляла західників східнякам, а українців росіянам. "У зв'язку із цим, – зазначав С.М. Возняк, – у нашому дослідженні розкривається неспроможність сучасних клерикально-національних міфів про уніатство як "національну" релігію українців і про уніатську церкву як "національну релігійну організацію українського народу" [2, арк. 56].

Під час обговорення доповіді на вченій раді Інституту філософії спостерігаємо дещо скептичне ставлення зі сторони членів ради до соціологічної складової дослідження. Зокрема В.Л. Оссовський запитував про виявлені суб'єктивних причин зростання впливу уніатства за допомогою анкет. Після відповіді С.М. Возняка про відсутність прямих запитань у анкеті В.Л. Оссовський достатньо категорично стверджує: "Я впевнений, що Ви не одержуєте об'єктивні дані, правдивих відповідей не дають, тому що греко-католицька церква заборонена" [там само, арк. 50]. Окрім цього, П.Т. Манзенко запитував про збільшення впливу греко-католицької церкви на населення і С.М. Возняк відповів, "що уніатська церква має 16 % своїх прихожаників; зараз зростає її вплив" [там само, арк. 49].

Під час представлення С.М. Возняком попередніх результатів цього дослідження у 1984 р. на вченій раді Ін-

ституту філософії АН УРСР О.Б. Лобовик висловив зауваження щодо формулювання теми науково-дослідної роботи¹, а також стосовно новизни положень та підходу дослідження. С.М. Возняк завірив, що дослідження має свій оригінальний підхід та новизну [4, арк. 90].

У документації закриття планової теми стверджується, що в роботі вперше здійснено соціально-психологічний аналіз зв'язку релігії та націоналізму, а також "вперше розкривається філософсько-світоглядні та ідейно-політичні аспекти боротьби навколо проблеми людини між марксизмом та уніатсько-націоналістичною ідеологією" [14, арк. 221 (зворот)]. За результатами проведеної роботи була підготовлена та згодом видана колективна монографія "Уніатство і український буржуазний націоналізм" [25]. Окрім монографії співробітники відділу опублікували два розділи в колективних монографіях, одну брошуру та чотири методичні рекомендації, сім статей у наукових збірниках та журналах, 10 статей у періодичній пресі. Протягом виконання цієї планової теми відділ провів 6 конференцій, а співробітники зробили 24 виступи та прочитали понад 200 лекцій [5, арк. 230–231].

У книзі "Уніатство у український буржуазний націоналізм" йдеться передусім про протиставлення релігійної та націоналістичної ідеології з одного боку та комуністичної ідеології – з іншого. Це вплинуло на характер книги, що є імовірно пропагандистською працею, аніж академічним дослідженням. На підтвердження цього, зауважимо, що книга наповнена ідеологічними кліше про співпрацю уніатів та українських буржуазних націоналістів із фашистами, неонацистами, сіоністами та іншими "реакційними політичними силами імперіалізму" [25, с. 83, 88]. Автори неодноразово стверджують про саморозпуск чи самоліквідацію греко-католицької церкви в 1946 р. [там само, с. 85, 88]. Міфом проголошується існування в підпіллі греко-католицької церкви на Радянській Україні, хоча, як ми вже зазначали, завідувач відділу і відповідальний редактор книги С.М. Возняк на вченій раді визнавав не лише її існування, але і збільшення її впливу серед населення. Тобто, знаючи про реальне існування греко-католицького підпілля, автори книги стверджують його відсутність. Отже, мета авторів – зобразити бажаний образ ворога, а не розкрити реальне становище катакомбної церкви, проаналізувати чому Українська католицька церква має підтримку серед населення тощо. Перелічені нами питання, скоріш за все, розкриваються в аналітичних записках та звітах уповноваженого в справах релігій, що, безумовно, у ті часи поширювались виключно із грифом "для службового користування". Сам редактор книги так охарактеризував її мету: "Показати морально-світоглядну неспроможність, дійсну соціальну сутність, епігонський і спекулятивний характер уніатсько-націоналістичних ідей..." [там само, с. 8].

Звісно, у книзі розглядають питання взаємодії релігійного та національного чинників, що зрештою вливаються в "релігійний націоналізм". Водночас національна самосвідомість оцінюється діалектично. З одного боку – вона є джерелом націоналізму, а, отже, надмірне її вип'ячування, безумовно, є негативним явищем. З іншого боку, негативно оцінюється й "денаціоналізація" українського народу, яка, на думку авторів, відбувалася через його окатоличення й одночасно означала його полонізацію, мадяризацію, онімечення та румунізацію [там само, с. 53, 59]. Але греко-католицька церква звинувачується й у іншому "гріху" – намаганні прив'язати національну іден-

тичність галичан до їхньої релігійної приналежності [там само, с. 70–71]. Автори звертають також увагу на суперечливість між національним характером уніатства та універсальним характером католицизму загалом. Окремі розділи книги присвячені розкриттю теологічних концепцій людини, моралі та культури. Ці розділи мають більше аналітичної складової, хоча також не позбавлені ідеологічних кліше та пропагандистських штампів.

Третя тема івано-франківського відділу наукового атеїзму "Проблема ефективності в управлінні процесом подолання релігійних пережитків" виконувалася протягом 1985–1987 рр. Дослідження передбачало проведення соціологічного дослідження та написання низки доповідних записок для міськкомів та райкомів про рівень релігійності та атеїстичної переконаності населення [7, арк. 27].

Показово, що під час обговорення концепції планової теми на вченій раді Інституту філософії у квітні 1986 р., тобто на другому році виконанні планової теми, Б.О. Лобовик знову мав зауваження до назви дослідницького проекту: "У назві теми дослідження замість "процесом подолання релігійних пережитків" [необхідно] написати "процесом атеїстичного виховання", бо не все в релігії є пережитком" (sic!) [8, арк. 99]. Очевидно, що в даному випадку цей коментар треба сприймати як одне зі свідчень змін світоглядних та методологічних настанов, що відбувалися в науковому атеїзмі за часів Перебудови. Зауваження Б.О. Лобовика було прийнято у формулюванні назви колективної монографії відділу [15]. Потім Б.О. Лобовик звертає увагу на те, що боротьба з релігією є світоглядною, а не ідеологічною боротьбою. Важливо, що далі йдеться про те, що тематика досліджень івано-франківського відділу певною мірою дублює тематику Міжреспубліканського філіалу Інституту наукового атеїзму АСН при ЦК КПРС та відділу наукового атеїзму Інституту суспільних наук АН УРСР [8, арк. 99].

Монографія "Ефективність управління атеїстичним вихованням" присвячена не тільки атеїстичному вихованню (хоча, звісно, це центральна тема книги), але й релігійності, секуляризації та, зокрема, навіюванню. Деякі автори демонструють глибоку обізнаність у соціології (С.Й. Криштопа, В.І. Криштопа) та психології (В.П. Москалець), що робить окремі параграфи теоретично начисленими, а книгу – міждисциплінарною. У праці широко використовуються результати соціологічних досліджень, які проводив відділ. Базуючись на цих даних, автори дослідження пропонують типологію рівнів атеїстичної зрілості [15, с. 55–57], структурну модель релігійної типології [там само, с. 85–87] та типологію віруючих за характером моральної мотивації [там само, с. 168–169].

Книга певною мірою відображає зсув ідеологічних установок у науковому атеїзмі часів Перебудови. Зокрема, у тексті монографії йдеться про критику окремих явищ у радянському суспільстві. Трапляються певні тези, що замовчувались в попередні десятиліття, про які було не прийнято писати або на них існувала негласна заборона з ідеологічних міркувань. Наприклад, автори пишуть про збільшення кількості громадян, які вважають, що атеїстична пропаганда та виховання є непотрібними, оскільки релігія – особиста справа кожного [там само, с. 72]. У книзі йдеться про існування інтересу в населення до релігії та її позитивну оцінку [там само, с. 117], про невизнання партійними функціонерами об'єктивних даних щодо релігійності населення [там само, с. 137] та відсутність вільного діалогу між віруючими та атеїстами [там само, с. 188]. Автори пишуть про небажаність диференціації працівників установ на віруючих та невіруючих, що може призвести до дискримінації перших [там само, с. 165].

¹ Б.О. Лобовик почав працювати в Інституті в 1982 р., тобто вже після того як була затверджена назва науково-дослідної роботи Івано-Франківського відділу.

Остання тема івано-франківського відділу наукового атеїзму, яка виконувалася протягом 1988–1990 рр., мала назву "Особливості світоглядних орієнтацій сучасного віруючого і актуальні проблеми зростання ефективності атеїстичного виховання". Одразу зазначимо, що матеріалів до цієї теми обмаль, що вочевидь пов'язано із ліквідацією відділу восени 1990 р. Представлення результатів дослідження на вченій раді робив учений секретар Інституту філософії АН УРСР М.А. Масловський, який фактично обмежився загальними фразами, озвучивши основне завдання дослідження, тобто написання наукових рекомендацій для партійних та ідеологічних установ [10, арк. 133–134]. Матеріали завершення планової теми також мають загальні формулювання, а головне – у них відсутні рецензії, списки публікацій та реферат планової теми [11, арк. 183–183 (зворот)]. Усе вказує на те, що тема закривалася в Інституті філософії без надання Івано-Франківським відділом будь-яких матеріалів, що відображали їхню дослідницьку діяльність за останні майже три роки.

Наукову доповідь за концепцією цієї планової теми С.М. Возняк зробив у грудні 1989 р. Доповідь цікава, передусім, тим, що вона відображає настрої часів Перебудови. Зокрема, С.М. Возняк говорить, що уповільнення секуляризації безпосередньо пов'язано із "механізмом гальмування", деформаціями принципів соціалізму [9, арк. 74]. Відмічаючи кризу атеїзму, С.М. Возняк виділяє три наявні позиції щодо його перспективи: 1) юридично захистити атеїзм; 2) відмовитися від марксистського підходу до релігії; 3) критично порівняти теорію марксизму із реаліями суспільного розвитку і визначити, які з положень марксизму щодо релігії не підтвердились, а "які є вірними, але були деформовані самою незрілістю суспільної практики" [там само, арк. 77–78]. Останню позицію С.М. Возняк називає конструктивною, що вказує на те, що він схилився саме до неї. У доповіді також підкреслено, що наявні дослідження релігійної свідомості є однобічними, оскільки досліджують лише ставлення до проблем релігії та атеїзму. Це призводить до формування уявлення про несумісність релігійної свідомості з домінуючим у радянському суспільстві матеріалістичним світоглядом [там само, арк. 78]. Далі в доповіді С.М. Возняка в душі Перебудови йдеться про те, що релігія є цілком реальною складовою соціалістичного суспільства, а її існування в умовах соціалізму є результатом певних соціальних чинників [там само, арк. 81]. Точка зору завідувача Івано-Франківського відділу наукового атеїзму в даному випадку є важливою в контексті проблеми трансформації теоретико-методологічних настанов наукового атеїзму в часу Перебудови [Див.: 19].

Які висновки можна зробити з цього огляду науково-дослідної діяльності Івано-Франківського відділу наукового атеїзму? Чи є викладений матеріал підтвердженням того, що робота відділу мала більш ідеологічний, аніж науковий характер? Чи, усе ж таки, маємо визнати, що був певний баланс між цими видами робіт? На нашу думку, вірним є перший варіант, тобто превалювання ідеологічної складової над дослідницькою в роботі Івано-Франківського відділу наукового атеїзму. Таке формулювання абсолютно не означає, що співробітники відділу не займалися науковою роботою чи були некомпетентними у сферах своїх наукових інтересів. Однак, не лише формулюванням тем, але і змістовна наповненість наукових колективних монографій відділу вказують на те, що ці дослідження робились із метою боротьби проти релігійних пережитків та утвердження науково-матеріалістичного світогляду. Візьмемо за приклад згадані типології, які були сформульовані в моно-

графії "Ефективність управління атеїстичним вихованням". Безумовно, будь-які типології та класифікації є певним інструментом для поліпшення подальшої роботи. Проте, зазвичай, ми говоримо про них у контексті пізнання предмету дослідження, а у даному випадку вони були розроблені для ефективного атеїстичного виховання. Зважаючи на розділення наукового атеїзму на три складові: релігієзнавство, атеїзмознавство та теорію атеїстичного виховання¹ [24, с. 100], то, без жодних сумнівів, Івано-Франківський відділ приділяв більше уваги третій компоненті. Отже, аналіз дослідницької діяльності цього відділу підтверджує наші попередні висновки: науково-дослідна діяльність відділу була підпорядкована партійним структурам та була безпосередньо пов'язана із їхньою ідеологічною роботою.

Список використаних джерел:

1. Архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (далі – АІФ). Оп. 1, Спр. 1340.
2. АІФ. Оп. 1, Спр. 1483.
3. АІФ. Оп. 1, Спр. 1486.
4. АІФ. Оп. 1, Спр. 1537.
5. АІФ. Оп. 1, Спр. 1539.
6. АІФ. Оп. 1, Спр. 1607.
7. АІФ. Оп. 1, Спр. 1648.
8. АІФ. Оп. 1, Спр. 1650.
9. АІФ. Оп. 1, Спр. 1806.
10. АІФ. Оп. 1, Спр. 1846.
11. АІФ. Оп. 1, Спр. 1847.
12. Басаури Зюзіна А.М. Дослідження іудаїзму в Радянській Україні (1957-1985): Т.К. Кичко, А.І. Едельман та І.І. Мигович / А.М. Басаури Зюзіна // Історія релігій в Україні. – Львів: Логос, 2015. – Кн. 2. – С. 61-70.
13. Басаури Зюзіна А.М. Науковий доробок І. Миговича з проблем іудаїзму та сіонізму в контексті розвитку наукового атеїзму в УРСР / А.М. Басаури Зюзіна // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 7. Культурологія. Релігієзнавство. Філософія. – 2015. – Вип. 33 (46). – С. 16-23.
14. Взаємозв'язок атеїстичного та морального виховання / Відп. ред. Є.К. Дулуман, В.М. Фомін. – К.: Наукова думка, 1983. – 191 с.
15. Ефективність управління атеїстичним вихованням / Відп. ред. С.М. Возняк. – К.: Наукова думка, 1990. – 224 с.
16. Інтерв'ю з Олексієм Семеновичем Онищенко. 08.06.2017. (Архів автора).
17. Кисельов О.С. "На периферії": науковий атеїзм в структурі Інституту філософії / О.С. Кисельов // Філософська думка. – 2016. – № 6. – С. 46-51.
18. Кисельов О.С. Івано-Франківський відділ наукового атеїзму: історія, співпраця з компартією та практична діяльність / О.С. Кисельов // Софія. – 2018. – № 11. – С. 17-20.
19. Кисельов О.С. Трансформації наукового атеїзму в Україні за часів перебудови / О.С. Кисельов // Схід. – 2017. – № 4 (150). – С. 93-98.
20. Колодний А. М. Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників / А. М. Колодний. – К.: Інтерсервіс, 2017. – 740 с.
21. Колодний А.Н. Релігієзнавство України в советское время / А.Н. Колодний, Л.А. Филипович, П.Л. Яроцкий // Вопросы религии и религиоведения. – Вып. VI: Антология отечественного религиоведения: Религиоведение Украины: сборник. – Ч. 1: Феномен советского религиоведения: украинский контекст / сост. и общ. ред. Ю.П. Зуева, А.Н. Колодного, Л.А. Филипович, В.В. Шмидта, П.Л. Яроцкого. – М.: ИД "МедиаПром", 2010. – С. 9-18.
22. Панич О.І. Науковий атеїзм як культурна система / О.І. Панич // Українське релігієзнавство. – 2015. – № 76. – С. 21-35.
23. Пасічник О. Релігієзнавчий збукот Володимира Танчера / О. Пасічник // Софія. – 2014. – № 2. – С. 31-35.
24. Танчер В.К. Основи наукового атеїзму / В.К. Танчер. – К.: Видво Київського ун-тету, 1961. – 340 с.
25. Уніатство і український буржуазний націоналізм / Відп. ред. С.М. Возняк. – К.: Наукова думка, 1986. – 252 с.
26. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Ф. Р-2, Оп. 14, Спр. 2652.

Надійшла до редакції 01.11.18

¹ До останньої частини, на нашу думку, необхідно відносити питання атеїстичної пропаганди та контрпропаганди.

О.С. Киселёв

ИВАНО-ФРАНКОВСКИЙ ОТДЕЛ НАЧНОГО АТЕИЗМА: НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ 1980-Х ГГ.

В статье анализируется исследовательская деятельность Ивано-Франковского отдела научного атеизма Института философии АН УССР. На основании архивных документов и изданных научных коллективных монографий отдела рассмотрена проблематика, разрабатываемая отделом. Автор обращает внимание на восприятие научной работы отделом членами ученого совета Института философии. Автор приходит к выводу, что исследовательская деятельность отдела была связана с идеологической работой Коммунистической партии Советской Украины.

Ключевые слова: научный атеизм, исследовательская деятельность, идеологическая работа, атеистическое воспитание, Советская Украина.

O. S. Kyselov

IVANO-FRANKIVSK DEPARTMENT OF SCIENTIFIC ATHEISM: ACADEMIC RESEARCH IN 1980'S

The article is the continuation of the author's study of the Ivano-Frankivsk department of scientific atheism. To the contrast with the previous article, the research projects of the department and its connections with other atheistic structures of the Soviet Ukraine are investigated in the article.

According to the Republican Scientific Coordinating Council on Problems of Atheistic Education, the department had three directions of research: sociological surveys of believers, elaboration of recommendations for the improvement of atheistic education, and criticism of the forbidden Ukrainian Catholic Church and its connection to the nationalistic ideology. There were four research projects at the department during the 1980's: "Interconnection between Atheistic and Moral Education and its Connection to the Formation of Communistic Worldview among Workers", "Evolution and Modern Forms of Interconnection between Uniate Clericalism and Ukrainian Bourgeois Nationalism and the Ways of Overcoming Religious and Nationalistic Survivals", "The Problems of Efficiency in the Management of the Overcoming of Religious Survivals", and "The Peculiarities of the Worldview Orientations of Modern Believers and the Actual Problems of Atheistic Education Efficiency".

The author pays special attention to the reception of this research by the members of the academic council of the Philosophy Institute. There were doubts about the sociological surveys, conducted by the department, as well as about the formulation of the projects titles.

The author of the article analyzes three academic books of the department and shows that they are full of Marxists' scholasticisms, ideological and propagandists' clichés. Nevertheless, there are some innovative statements and conclusions based on sociological surveys. For example, in the book "The Efficiency of the Management of Atheistic Education" the authors propose the typology of atheistic maturity levels, the structural model of religious typology, and the typology of believers according to their moral motivation. However, these typologies were created to improve atheistic education. Analyzing such kind of data the author concludes that the research of the department was connected with the ideological work of the Communistic party of the Soviet Ukraine.

Key words: scientific atheism, research work, ideological work, atheistic education, Soviet Ukraine.

УДК 993.23/28

Г. М. Кулагіна-Стадніченко, канд. філос. наук

ПРАЦЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО
ТА ЇЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУЧАСНИМ БОГОСЛОВ'ЯМ

У цій статті авторка вказує на те, що економічна криза може викликати не лише спалах аморальності, а й відтворити ті сили суспільства, які можуть протистояти цьому. Надія на авторитетного лідера здорових сил суспільства часто покладається на релігію.

Дослідниця стверджує, що на відміну від багатьох інших релігій та філософських вчень, християнство визнає благом матеріальний, видимий світ. Зневажливо ставленню до людей праці християнство протиставляє повагу до них. У християнстві активність, творчість, праця сприймаються як беззаперечна цінність. У праці виявляється високе покликання людини – за словами Оригена: "Бог створив людину істотою, що потребує праці". Разом з тим, праця аналогічна покаранню – Тома Аквінський називає її "важким благом". У статті авторка доводить, що така антиномічність має богословське пояснення.

У висновку дослідниця зауважує, що всі християнські конфесії прагнуть відповісти на актуальні питання сучасного суспільного життя, почасти вони виступають спільником держави у розв'язанні складних проблем сьогодення. Авторка вказує на важливість активної громадянської позиції конфесій, яка постає необхідною передумовою толерантних державно-церковних відносин цивілізованого суспільства.

Ключові слова: "витрати" початкового накопичення капіталу, християнська етика праці, обов'язок до праці, право на працю, енцикліки, принцип субсидіарності (компетентності).

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна ситуація в Україні визначається економічною нестабільністю, що є ознакою так званого "перехідного" періоду країни. В умовах ринкової економіки особливо актуалізується питання зайнятості населення, безробіття та підприємництва, прав громадян на працю та їх обов'язків щодо неї.

Статистичні дані засвідчують, що кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжує зростати: з 10,5 млн. в 2014 р. до 12,5 млн. в 2015 р. І хоча серед населення України економічно активна частка наразі не досягає 50%, сьогодні за кордоном працюють до 5 млн. українців, яких щонайбільше від'їжджає до Польщі, Чехії та Угорщини. Водночас, Міжнародна організація з міграції оцінює можливе збільшення кількості міжнародних трудових мігрантів у короткостроковій перспективі ще на 41%. У числі потенційних трудових мігрантів переважає молодь віком від 18 до 29 років. Серед останніх кількості довгострокових трудових мігрантів, які вирішили не повертатися до України, є майже вдвічі більше ніж серед людей віком від 45 до 65 років. Додатковим ризиком для українського ринку праці уявляється збільшення кількості студентів, що навчаються за кордоном [4].

До цього додається внутрішня міграція, яка важко піддається точному обліку. Так, експерти "Інституту міста" у Києві Олександр Сергієнко та Анатолій Ткачук зазначають, що до 2025 року фактична чисельність населення Києва може зрости щонайменше до 5 млн. осіб, а населення Київської агломерації, що сформується, – 7,5 млн. [5]. При цьому киян нараховуватиметься майже вдвічі менше за загальну кількість населення Києва.

Предметом нашого дослідження виступає аналіз ставлення християнства до проблем праці в умовах ринкової економіки України, а **метою** – визначення певних християнських парадигм щодо обов'язків та прав людини на працю, які обумовлюють соціальну активність віруючих.

Виклад основного матеріалу. Обстоюючи певну позицію щодо ролі праці в житті людини за ринкових умов, християнські конфесії стають важливим регулятором громадянської ініціативи віруючих в питаннях правецвалювання. Крім того, в підходах до проблеми праці точкою дотику позицій держави і християнських конфесій може стати етичний аспект розвитку підприємницьких відносин в Україні.

Соціологічне дослідження, проведене серед віруючої молоді України віком від 15 до 20 років, виявило її